

МОЎНЫЯ ВЫЯЎЛЕНЧА-ВЫРАЗНЫЯ СРОДКІ ПУБЛІЦЫСТЫЧНАГА ДЫСКУРСУ: ПАРАЎНАННЕ І ПЕРЫФРАЗА

Адметнасцю публіцыстычнага стылю з'яўляецца спалучэнне лагічна-абстрактнай і эмацыянальна-вобразнай, мастацкай формы адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці [1, с. 58]. У сувязі з гэтым сістэму разгорнутых доказаў публіцыстычнага дыскурсу арганічна дапаўняе сукупнасць разнастайных сродкаў выяўленчай выразнасці, адметнае месца ў складзе якіх займаюць параўнанне і перыфраза.

Параўнанне – прыпадабенне аднаго прадмета да другога на аснове іх агульнай прыметы з мэтай узмацнення выразнасці яго характарыстыкі – з'яўляецца адным з самых з пашыраных сродкаў маўленчай канкрэтызацыі. Параўнанні актыўна выкарыстоўваюцца ў публіцыстычным дыскурсе з мэтай выдзялення, падкрэслівання як пастаянных, устойлівых, істотных прыкмет прадметаў, так і іх часовых, неістотных адзнак. Яны надзвычай разнастайныя як па семантыцы, так і па структуры.

Паводле ўспрыняцця адрасатам параўнанні, як вядома, падзяляюцца на агульнамоўныя, суб'ект і аб'ект якіх добра вядомы, і індывідуальна-аўтарскія, пабудаваныя на нечаканых супастаўленнях прадметаў і іх уласцівасцей [2, с. 241]. Агульнамоўныя параўнанні ствараюцца з «гатовых» агульнамоўных блокаў, якія фіксуюць найбольш бачныя, агульнавядомыя прыметы прадметаў і з'яў: *Іх чакалі ў кожным сяле і мястэчку, а яны з'яўляліся неспадзеўкі: закурыць над гасцінцам пыл – дзве фурманкі вязуць невялічкі скарб, а ўзяўшыся за білы вазоў і ўскрай дарогі, нібы цыганскі табар, з песнямі і жартамі, смехам і прыгаворкамі ідуць маладыя прыгажуні і прыгажуні. Едзе Галубок з галубянятамі* (С. Грахоўскі). У аснове індывідуальна-аўтарскіх параўнанняў – дакладна адзначанае аўтарам нечаканае падабенства пэўных з'яў

і рэалій: *Васіль Быкаў, як той васілёк у жыцце Беларускага вышэйшым* [Р. Барадулін].

Індывідуальна-аўтарскія параўнанні часта адлюстроўваюць канкрэтна-пачуццёвую аснову прыметы прадмета. Умела і па-майстэрску ўплеценныя ў кантэкст, яны выклікаюць разнастайныя асацыяцыі, якія таксама садзейнічаюць выяўленчай выразнасці публіцыстычнага маўлення. Гэта гукавыя асацыяцыі – *Вятры .. загулялі-загулі па чорствых верхавінах, бы гэта пабегла па смалістым сухаверсе траскучае полымя* [І. Пташнікаў]; зрокавыя – *Узыходзіць сонца .. Першыя промені яго кладуцца шырока – густым і нібы цягучым золатам* [Я. Скрыган]; прасторавыя – *Там-сям з зялёнага мора маладога хвойніку высока ўзнімаліся парасоны-верхавіны хвой-старадрэвін, што як бы аглядалі зялёныя прасторы свае маладое змены..* [Я. Колас]; тактыльныя – *Тоўсты, гладкі, бы вытачаны, камель з карою накиталт адмысловай чараніцы высока ўзнімаў верхавіну* [Я. Колас]; псіхалагічныя – *Тады апавяданні Лынькова ўспрымаліся як натхнёныя песні, хвалявалі і ўзвышалі, адкрывалі духоўны свет простых людзей* [С. Грахоўскі]; колькасныя асацыяцыі – *Якуб Колас пісаў: «Дзяцей, як тых снапоў на току»* [Р. Барадулін].

Параўнанні, якія валодаюць высокім патэнцыялам выяўленчай выразнасці, дазваляюць вобразна апісаць прыродныя з’явы: *Упершыню пада мной плылі лёгкія, як туман на світанні, рэдкія воблачкі* [І. Грамовіч]; маляўнічыя краявіды: *Кусты шыпыны трацяюцца на схілах яраў ды на ўзлombokах, ніколі не араных, падобных на агромністыя боханы* [Я. Брыль]; стварыць дынамічнае апісанне навакольнай рэчаіснасці: *Вялікі пунсовы шар імкліва каціўся насустрач адзінокай ранішняй хмарцы, якая, нібы спалохаўшыся, што спазнілася, хутка падала ўніз, за далягляд, і таяла там у полымі ўсходу* [І. Шамякін]; яскрава і эмацыянальна апісаць адцягненыя паняцці: *Як Акропаль турыстамі на сувеніры-напаміны, расцягваецца й будзе праз вякі разбірацца на цытаты паэзія Якуба Коласа, асабліва «Новая зямля»* [Р. Барадулін].

Паводле граматычнай пазіцыі аб’екта параўнання выдзяляюцца прыдзеяслоўныя параўнанні, якія выкарыстоўваюцца найчасцей пры дзеясловах руху: *Палуднем вецер аціх, і снег паваліў стаймя – падаў на лапцю* [І. Пташнікаў]; фізічнага дзеяння: *Штогод едзе на радзіму Васіль Быкаў. Казаў жа ён: «З гадамі болей цэнім добрую пагоду і лагоду душэўную...» А яны там, дзе першым крокам сваім чалавек звярнуў на сябе ўвагу свету, дзе думка прабілася, як крыніца...* [Р. Барадулін]; псіхалагічнага стану: *Слухаць уважліва, з даверам, зацікаўленасцю, спагадаю або з радасцю – вялікі талент. Міхась Лынькоў валодаў гэтым талентам, і людзі яму раскрывалі душы, мудрэй, як на споведзі* [С. Грахоўскі]; маўлення: *Некалі А. Твардоўскі сказаў, што чытаць беларускую паэзію – усё адно што ісці босаму па росным лузе і свежай ралі...* [Н. Гілевіч].

Прысубстантыўныя параўнанні ўжываюцца найчасцей побач з апелятыўнымі назоўнікамі: *Водная роўнядзь як бы застыла, разамлелая ў сонечным праменні* [Т. Хадкевіч]; у асобных выпадках – пры асабовых назвах: *Максім Багдановіч – гэта вечнае сумленне беларускай паэзіі і самой Беларусі* [Н. Гілевіч].

Прыад’ектыўныя параўнанні спалучаюцца з якаснымі прыметнікамі, вобразна характарызуючы ўласцівасць прадмета: *Яго [Максіма Багдановіча – А. С.] паэзія і сёння жывая, як само жыццё, і абыйсціся без яе проста немагчыма* (Н. Гілевіч); *Раптам недзе высока-высока ... пачуўся трывожна-шчымы крык, тужлівы, як развітанне назаўсёды, як жалобны энк* [С. Грахоўскі].

Надзвычай разнастайныя параўнанні па структуры і сродках сувязі. Гэта простыя параўнанні: *Зіма – расчырванелая, як снегіры, заліваем горку, будзем крэпасці, хады пад сумётамі* [С. Законнікаў]; *Адзіталі сады, ружовымі і беламі воблачкамі курыўся бэз* [С. Грахоўскі]; параўнанні-словазлучэнні: *Лес і крушні каменняў абапал лясной дарогі, якая перасякала шашу і на якой мы ехалі, чарнелі, быццам намаляваныя тушыцу* [Ул. Карпаў]; разгорнутыя параўнанні: *Відаць, толькі з радасцю першага чалавека на зямлі ад усведамлення таго, што ён разумее свет, можна параўнаць радасць разумення чужоай мовы* [Р. Барадулін].

Па сродках сувязі гэта найчасцей злучнікавыя параўнанні са злучнікам як: *Паэзія Якуба Коласа ... грэе кожнае шчырае беларускае сэрца, трываліць яго, гартуе, бароніць, як аброчны крыж на раздарожжы ад чужынічыны* [Р. Барадулін]; нібы: *Люблю чытаць пісьмы выдатных мастакоў слова. Яны – нібы жывыя, мудрыя сведкі часу і ўсяго, чым жыло ў гэтым часе грамадства і што дзеелася ў літаратуры* [Н. Гілевіч]; нібыта: *Над скронню, нібыта галубінае крыло, серабрыцца сівізна* [С. Грахоўскі]; быццам: *У лесе перад навальніцай усё заціхла, быццам заснула: і птушкі, і зверы, і дрэвы, і трава* [Т. Хадкевіч]; бы: *Цэлы гай старасвецкіх дубоў раскінуўся на беразе Нёмана ... Жыццё многіх людскіх пакаленняў прайшло перад імі*

і праходзіць, бы тыя хвалі Нёмана [Я. Колас]; што: У цьмяным, як вокны здалёку ў хаце, дзе гарыць сляпая лямпа, без хмар небе, нізкім, навіслым, як старая дзіравая страхана над вялікай пуняй, рэдка і скупа, што праз туман, мігцелі зоркі [І. Пташнікаў]; са словамі падобны на: Пад елкай схавалася моцны, малады баравік, падобны на важнага, самавітага баярына лесу [І. Пташнікаў]; нагадваць: Хтосьці вельмі трапна сказаў – спрэчкі паміж маладымі і старымі часта нагадваюць спрэчкі паміж тымі, хто не нажыў розуму і хто з яго выжыў... [Б. Сачанка]; здаецца: Ад бляску вогнішча абветраны і абсмалены сонцам твар здаецца чаканеным на медзі ... Што ўспамінаецца Міхасю Ціханавічу каля начнога вогнішча? [С. Грахоўскі]; можна параўнаць: З вірам у нашай пасляваеннай літаратуры можна параўнаць нейтаймаванага, апантанага Пімена Панчанку [Р. Барадулін]; бяззлучнікавыя параўнанні: Часам пачынае здавацца, што іголка – гэта прыручаная бліскавіца [Р. Барадулін]; у форме творнага склону: Мой лес, мой лёс, ласкавай зялёнай аблачынай асланяй зямлю роднай Беларусі [Р. Барадулін]; прыдаткам: Можна быць, у гэтым і наша шчасце, і наш паратунак, што ў нас заўсёды былі людзі-маякі, людзі-светачы, людзі-волаты [Н. Гілевіч].

Вьяўленчую выразнасць і мастацка-вобразную канкрэтнасць публіцыстычнага слова ўзмацняе прыём разгортвання канструкцый з параўнаннем, у склад якіх уключаюцца дадатковыя кампаненты – эпітэты, метафары, што развіваюць іх унутраную форму, чым спрыяюць большай вобразнасці: І, як увасабленне жніўня, высока ўзняў галаву залаты сланечнік [Ул. Карпаў]; Шугае на прыцярушанай апалым лістам палянцы высокае полымя, ляцяць у начное неба іскры і, здаецца, не згасаюць, а ўздываюцца зіхатлівымі сузор'ямі [С. Грахоўскі]; Як лагодная ўсмешка, заяснелася неба на ўсходзе, заяснелася і паружавела [Я. Колас].

Актыўна выкарыстоўваецца з мэтай экспрэсівізацыі маўлення ў публіцыстычных тэкстах і перыфраза – выраз, у якім назва прадмета або з'явы падаецца праз апісанне яе адметных уласцівасцей. Перыфраза замяняе асобнае слова апісальным выразам, які чытач павінен адгадаць, і такім чынам садзейнічае займальнасці і вьяўленчай выразнасці маўлення: І яшчэ назаўсёдная стрэмка ў сэрцы – заўчасны адлёт у незваротны вырай таленавітай руплівіцы нашай паэзіі – светлай, узнёслай і мужнай Жэні Янішчыцы [С. Законнікаў]. У некаторых выпадках у адным кантэксце сумяшчаюцца перыфраза і слова, якое яна замяшчае: Сарокі – вестуны зімы – матляюць сваёй стракатасцю на ўраджайных рабінах [І. Пташнікаў].

Паводле функцыянальнай значнасці выдзяляюцца ўзнаўляльныя агульнапрынятыя апісальныя звароты і сітуацыйна абумоўленыя, індывідуальна-аўтарскія перыфразы [3, с. 371]. Агульнапрынятыя, або традыцыйныя перыфразы (тыпу блакітнае паліва, паўночны шоўк, цар пушчы), лёгка «расшыфроўваюцца», іх агульная семантыка вынікае са значэнняў кампанентаў [4, с. 17]. У сітуацыйнай, індывідуальна-аўтарскай перыфразе на першы план вылучаецца пэўная кантэкстуальна вызначаная якасць апісваемай з'явы або прадмета, паколькі перыфраза не толькі называе пэўную з'яву, але і характарызуе яе. Перыфразу называюць вобразным сінонімам слова [4, с. 21].

Перыфраза паводле структуры можа быць проста: Вось ён, волат пушчы [Я. Пушча] або разгорнутай: Я часам трапляю на шырокую магістраль, якая носіць імя аўтара «Амока» і «Палескіх рабінзонаў», часта праходжу каля дзіцячай бібліятэкі імя Янкі Маўра і ціха шапчу: «Дзень добры, дзядзька Маўр, вечна жывы і вясёлы настаўнік дзяцей і пісьменнікаў» [С. Грахоўскі]. Простая перыфраза звычайна двухкампанентная, гэта іменнае спалучэнне – генітыўная канструкцыя (назоўнік + назоўнік): ... Ён піша вершамі, гэта значыць, прыводзіць у гармонію словы і гукі, таму, што ён сын гармоніі, паэт [С. Грахоўскі]; Усё ж ён не проста парастак, ён – зерне волата [І. Мележ]; атрыбутыўнае словазлучэнне (прыметнік + назоўнік) з дадатковай, ацэнчнай характарыстыкай: Беларускім чытачам імя вялікага Каменяра [І. Франко – А. С.] вядома даўно – яшчэ з дакастрычніцкіх гадоў [Н. Гілевіч]; Што ж, фамы неверуючыя былі і будуць (Б. Сачанка); дзеяслоўна-іменнае спалучэнне (дзеяслоў + назоўнік): Аднойчы, як толькі зямлю прысаліў першы сняжок, Пятрусь Усцінавіч пазваніў мне [С. Грахоўскі].

Складаная перыфраза ўключае больш, чым два кампаненты (прыметнік + прыметнік + назоўнік): Цвёрдая родная глеба – нацыянальная духоўная культура – вось на чым грунтуецца ўсё лепшае, найбольш таленавітае ў сучаснай паэзіі [Н. Гілевіч]; (назоўнік + прыметнік + назоўнік) і можа змяшчаць дадатковыя сінтаксічныя канструкцыі: Геніюш адчувала сябе крывінкай крывіцкага роду, нашчадніцай вялікага Адраджэнца, што быў са слаўнага места Полацкага [Р. Барадулін].

Найчасцей перыфразы, якія выкарыстоўваюцца ў публіцыстычных тэкстах, маюць прадметнае значэнне. Граматычны яны суадносяцца з назоўнікамі і з'яўляюцца вобразнымі

сінонімамі да назваў разнастайных з’яў грамадскага жыцця. Яны вобразна характарызуюць асоб: *Хочацца параўнаць вершы, радкі вялікага паэта нацыі* [= Коласа] *са снопкамі на такую еўрапейскай культуры* [=творамі еўрапейскай літаратуры] (Р. Барадулін); *У гасціннай хаце беларускае паэтыкі ... падцягвалі ўслед за палескай пяхухай* [= Я. Янішчыц], *за дасціпнай весялухай Жэняй. Гэтак даверліва і пшчотна называлі мы Яўгенію Янішчыц* (Р. Барадулін); адцягненыя паняцці: *Васіль Быкаў зірнуў у глыбокую студню* [= глыбіню] *душы ўсечалавечай, души беларускае, каб на самым цёмным дне ўбачыць зоркі з неба духу* [= праявы духоўнасці] (Р. Барадулін); «Новая зямля», як і лепшыя ўзоры паэзіі Якуба Коласа, былі той плацінавай плацінай, якая трымала *вышыню ракі Беларушчыны* [= беларускай літаратуры] (Р. Барадулін); зборную сукупнасць з’яў: *Такім дзядзька Бядуля запомніўся назаўсёды. Перачытваю яго маленькія празаічныя шэдэўры* [= творы], *і ў памяці зноў ажываюць далёкія дзіцячыя гады* (С. Грахоўскі); *Гэта была ранняя раница маладой беларускай літаратуры, што ў пачатку новага веку .. успыхвала і загаралася сваімі першымі яркімі зоркамі* [= мастацкімі творамі] (Н. Гілевіч).

Актыўна выкарыстоўваюцца перыфразы і пры вобразнай характарыстыцы навакольнага асяроддзя: прыродных з’яў: *Сонца толькі што паказалася з-за сасонніку. Вялікі пунсовы шар імкліва каціўся насустрач адзінокай ранішняй хмарцы* [І. Шамякін]; рэальнай расліннага свету: *Такіх дубоў цяпер рэдка дзе ўбачыш ... І многа ўсякіх змен часу бачылі гэтыя нямыя сведкі прошласці* [Я. Колас]; жывёльнага: *На самай бязлеснай верасовай наддарожнай строме высілася .. магутная фігура спалоханага лася – жыхара беларускіх лясоў* [І. Пташнікаў]; часавыя паняцці: *Гэта лёс вядзе чалавека на жыцці ад калыскі да дамавіны* [Р. Барадулін].

Моўны механізм узнікнення перыфразы даволі разнастайны. Яна можа ўтварацца на аснове метафарычнага пераносу: *цар лесу, зерне волата, сын гармоніі, настройшчык души, чырвонае лона*; метанімічнай сумежнасці: *вясна маладосці, палеская пяхуха, аўтар «Амока» і «Палескіх рабінзонаў»*, генералізацыі семантыкі: *Вялікі Адраджэнец*. Некаторыя перыфразы ўключаюць ў сябе прэцэдэнтныя імёны, што павышае іх выразныя магчымасці: *вялікі Каменяр, слаўнае места Полацкае, фамы неверуючыя*. Для іх разумення неабходны пэўныя фонавыя веды. У якасці перыфраз выкарыстоўваюцца таксама эўфемістычныя выразы: *незваротны вырай, заўчасны адлёт*.

Такім чынам, параўнанні і перыфразы, якія актыўна выкарыстоўваюцца ў публіцыстычным дыскурсе, садзейнічаюць экспрэсівізацыі маўлення і павышэнню яго эмацыянальна-ацэначнай афарбоўкі.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск, 1976. – 304 с.
- 2 Некрасова, Е. А. Сравнения / Е. А. Некрасова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия / отв. ред. А. Д. Григорьев. – М. : Наука, 1977. – 392 с.
- 3 Бельчиков, Ю. А. Перифраза / Ю. А. Бельчиков // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
- 4 Малажай, Г. М. Сучасная беларуская мова: Перыфраза / Г. М. Малажай. – Мінск : Выш. школа, 1980. – 96 с.